

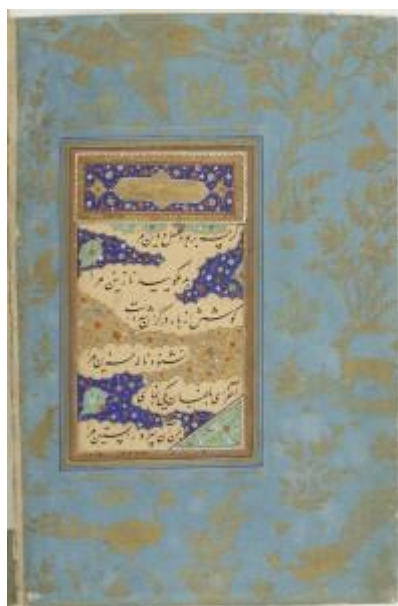
خط مالک دیلمی در موزه میر عماد

مولانا مالک، معلم شاهزاده صفوی، ابوالفتح سلطان ابراهیم میرزا حامی جدی هنر در خاندان صفوی بود. ابراهیم میرزا موردعلاقه شاه طهماسب بود و در ۱۵۵۶م دختر شاه یعنی گوهر سلطان را به عقد او درآوردند و به حکومت مشهد که محل سکنی و مدفن پدرش بود گماردند. او با خود مولانا مالک را به عنوان معلم نقاشی و سرپرست کتابخانه اش به مشهد برد. ولی پس از سه یا چهار سال مولانا مالک توسط شاه تهماسب برای نوشتن خط بر روی عمارت

جدید سلطنتی به قزوین فراخوانده شد. در این زمان مشغول نوشتن نسخه خطی هفت اورنگ جامی شد که خود یکی از مشهورترین نسخه های خطی گردید و اکنون در نگارخانه هنر فریر در واشنگتن است. اتمام این کتاب با بیست و هشت مینیاتوری که دارد نه سال طول کشید و کار خطاطی آن توسط جانشینانش مثل محب علی مسئول کتابخانه و رستم علی (که قبلا برای بهرام میرزا کار می کرد) عیشی از هرات و از همه مشهورتر شاه محمود نیشابوری پایان پذیرفت. مالک تا آخر عمر در قزوین و در ملازمت شاه صفوی بود. در آن شهر درگذشت و در همان جا به خاک سپرده شد. مالک هنرمندی مهربان و پرهیزکار بود؛ افزون بر استادی تام در خوشنویسی، شعر می گفت و در معما و موسیقی نیز سررشته داشت. وقت زیادی را صرف مطالعه می کرد و به اغلب علوم متداول زمان مسلط بود و علوم عقلی را نزد جمال الدین محمود شیرازی فرا گرفت. صادقی کتابدار درباره او می نویسد: «مولانا (مالک) به شدت مسلمان، خلیق و مهربان بود. اقسام خط

را و به خصوص نستعلیق را خوب می نوشت و استاد خوشنویس زمان خود بود و تا حدی هم فاضل بود و طبع شعر ملایمی هم داشت...» در ابتدا نزد پدرش «شهره امیر» تعلیم خط ثلث و نسخ گرفت. بعدها به فراگرفتن نستعلیق پرداخت. مالک هنگامی که رستم علی و حافظ بابا جان به قزوین رفتند از ایشان تعلیم خط نستعلیق گرفت. مالک دیلمی را از جمله شاگردان میرعلی هروی ذکر کرده اند یا حداقل از خطوط او بسیار مشق کرده بود. از شاگردان وی نام محمد حسین تبریزی، شاه محمد مشهدی (جمال الدین محمد مشهدی) عیشی و قطب الدین یزدی را ذکر کرده اند و سلطان ابراهیم میرزا صفوی و میر صدر الدین محمد نیز از شاگردان او گفته می شوند میر عماد بزرگترین نستعلیق نویس اعصار، مدتی خط نستعلیق را از مولانا مالک دیلمی تعلیم گرفته است.

از آثار وی بسیار برجای مانده است که در موزه‌ها و مجموعه‌های شخصی نگهداری می‌شود و دکتر بیانی این‌ها را ذکر کرده است. یک مرقع ممتاز در استانبول، که به امر امیر حسین بیگ و به سرپرستی مالک دیلمی جمع آوری و تنظیم و تزئین شده و مالک خود بر آن مرقع دیباچه و مقدمه‌ای در ذکر ترجمه احوال خوشنویسان و نقاشان و مذهب‌ان و دیگر هنرمندان انشاء کرده است و به قلم نستعلیق دو دانگ عالی کتابت نموده است. یک نسخه رساله «حسن و دل» فتحی نیشابوری، به قلم کتابت جلی خوش، با رقم: ...سوده مالک، فی سنه ۹۵۴؛ یک نسخه مناجات حضرت امیر؛ به قلم سه دانگ و دو دانگ و نیم دو دانگ خوش، با رقم: مشقه... مالک الدیلمی ... بدارالسلطنه تبریز، فی سنه ۹۵۵؛ قطعه‌ای از مرقع مذکور که غزلی از خود اوست، با رقم: «مشقه ناظمه، غفرذنوبه»؛ یک قطعه به قلم سه دانگ و کتابت خوش، که رقم آن به قلم رفاع کتابت عالی چنین نوشته شده: «نمقه... مالک دیلمی... سنه تسع و ستین و تسعمائه».

از شاگردان وی، نام محمد حسین تبریزی و شاه محمد مشهدی و عیشی و قطب الدین یزدی را ذکر کرده اند. یک مرقع ممتاز در کتابخانه ی خزینه ی اوقاف استانبول موجود است که با بهترین خطوط خوشنویسان و تصویر مصوران و تذهیب مذهب‌ان قرن نهم و دهم آرایش یافته است. این مرقع در ایام سلطنت شاه طهماسب اول به امیر حسین بیگ، که از رجال دربار سلطان مذکور است، به دستور و سرپرستی مالک دیلمی جمع آوری و تنظیم و تزئین و تجلید شده است و مالک خود بر آن مرقع دیباچه و مقدمه ای، در ذکر ترجمه ی احوال خوشنویسان و نقاشان و مذهب‌ان و دیگر هنرمندان انشاء کرده و به خط خود نوشته است، که از حیث مطالب تاریخی و فنی هنری، با ارزش و نمونه ای از بهترین خطوط شخص مالک و انشاء اوست. این مرقع از صورت اصلی بیرون آمده متفرق شده است و تنها بخش پریشانی از آن در دست است.

از آثار خطوط مالک جز مقدمه ی مشروح مرقعی که به قلم نستعلیق دو دانگ عالی است، ۱۶ قطعه از بهترین مشق های وی در این مرقع جای گرفته که به قلم های از پنج دانگ تا غبار عالی است. به علاوه در همین مرقع رساله ای به خط وی در چهل و یک باب موجود است. که آن را به طریق چهارچهار، به قلم نیم دو دانگ عالی، نگاشته است و چنین تمام می شود: خدم بکتا بتها باشاره الامیر الکبیر، مقرب الحضرة العلیه العالیه، صاحب الکیمال والوجود و الاقبال، نظاماً للدوله و الحشمه و الرفعه و الجلال، حسین بیک مدالله ظلال حکومت و افضاله، فی شهر سنه ۹۶۷ و انالبعده مالک الدیلمی غفرله. و نیز قطعه ای از همان مرقع به خط مالک دیده می شود که غزلی از خود اوست:

دیده صد جور از پی یک لحظه دیدار آمده

بر سر کویت منم با چشم گریان آمده

من ز بس بی طاقتی، هر روز صد بار آمده

تو ز بی رحمی نداده بار در بزم خودم

رفته ام نومید و با امید بسیار آمده

امتحان بس، رحم کن جانا، که از کویت بسی

طوطی طبعش از آن رو نغز گفتار آمده

مالک از آئینه ی روی تو می گوید سخن

دیگر از آثار وی، یک نسخه مناجات حضرت امیر ون یک نسخه مفردات نستعلیق است، به قلم سه دانگ و دو دانگ و نیم دانگ خوش، در کتابخانه ی استانبول مشقه العبد المذنب الراجی الی رحمہ ربہ الغنی، مالک الدیلمی غفر ذنوبه و ستر عیوبه بدار السلطنه تبریز، فی سنه ۹۵۵. یک نسخه رساله ی باب حادی عشر، به قلم کتابت خوش که چنین تمام می شود: تشرف به تحریر هذه النسخه الشریفه و استسعد بمطالعتها العبد الفقیر الی عفوه سبحانه مالک الدیلمی، ختم الله بالحسنی، فی شهر سنه ۹۵۶ من الهجره «در کتابخانه ی مرحوم حاج سید نصرالله تقوی. رساله حسن و دل، فتاحی نیشابوری، به قلم کتابت جلی خوش، که چنین تمام می شود: «مخترع منظوم و منثور، اقل العباد، فتاحی نیشابوری، والحمدلله وحده. سوده مالک، فی سنه ۹۵۴» در کتابخانه ی عمومی، لنین گراد. یک قطعه، به قلم سه دانگ و کتابت خوش، که رقم آن به قلم رقاع کتابت عالی چنین است: «نمقه العبد الفقیر، مالک الدیلمی، غفرله، فی شوال سنه تسع و ستین وتسعمائه.» در همان کتابخانه، و نیز ۷ قطعه متفرق و ضمن مرقعات دیگر، در کتابخانه ی سلطنتی، تهران؛ کتابخانه ی دانشگاه استانبول، کتابخانه ی ملی، وین ضمن مرقع سلطان مراد، مجموعه ی دکتر مهدوی و دکتر بیانی که یکی تاریخ سال ۹۶۸ دارد، رقم های: «مالک و «مالک الدیلمی. در جزو مجموعه ی دکتر بیانی به خط مالک منتخبی است از سبحة الابرار جامی که خود وی آن را انتخاب کرده و اشعار برگزیده ی او در حدود چهارصد بیت است و خود در پایان کتاب دارد:

این نسخه که پر زیب تر از گلزار است گل های مناجات درو بسیار است

چون لؤلوی شاهوار هر بیتی از او در های عقود سبحة الابرار است

حسب الاشاره ی جناب وحید الافاق جامع مکارم الاخلاق المولی عبدالمحسن سلمه الله و ابقاه و وقفه لما یحب و یرضاه، صورت انتخاب گرفت و سمت استکتاب پذیرفت، فی ذی قعدہ حجه خمسین و تسعمائه هجریه. کاتب ها داعی صاحبه الفقیر مالک غفرالله ذنوبه و ستر عیوبه این کتاب به قلم کتابت جلی خوش، نوشته شده است. با اینکه مالک را به خوشنویسی اقلام شش گانه ستوده اند، اثری از این اقلام به خط وی جز چند سطر رقاع کتابت عالی که در مرقع امیرحسین بیک و قطعه ی کتابخانه ی لنین گراد نوشته است، دیده نشد و همین اندک مایه، نموداری از تسلط وی در آن اقلام است. از کتیبه هایی که گفته اند در عمارات قزوین نگاشته است، ظاهرا اثری باقی نمانده است. همچنین از قرآنی که صاحب گلستان هنر کتابت آن را به خط نستعلیق به او نسبت داده اند اثری به جای نیست و شاید خوشنویس دیگری کتابت آن را تمام کرده و در پایان به نام خود آن را رقم کرده باشد.

از آثار مالک دیلمی قطعه خطی است با مشخصات زیر که در سالن طبقه دوم این موزه نگهداری میشود

شماره اموال: ۳۵۱۸ ردیف: ۳۳۸ نام اثر: قطعه خط نستعلیق مالک دیلمی نوع خط: نستعلیق نحوه

نگارش: چلیپایی تاریخ کتابت: قرن ۱۰ رقم کاتب: مالک دیلمی نوع تزئین: تذهیب تزئین متن:

زمینه با لچک مذهب تزئین حواشی متن: مجدول الوان مکتب تزئین: تیموری ابعاد کاغذ: ۱۷/۵

*۲۷/۵ سانتی متر

قطعه خط موزه میر عماد